

BLICHERNOTER

MEDDELELSER FRA BLICHER-SELSKABET

November 2018

AT REJSE ER AT SKRIVE

H.C. Andersen på rejse

Af Ivan Z. Sørensen

"Alt længe skinner hans Berømmelses Maane / over hele det store Kongerige Skaane." Sådan står der om H.C. Andersen i Johan Ludvig Heibergs læsedrama: *En Sjæl efter Døden*, der udkom i 1841. I Skåne! Det var ikke pænt ment. Og det var ganske uretfærdigt, for Andersens berømmelses måne skinnede så sandelig 'nede' i Europa på det tidspunkt. Andersen fortæller i *Mit Livs Eventyr* (1855) hvordan Heiberg videre fremturedede: "Naar jeg reiser til Sverrig, maa De være med mig, for at ogsaa jeg kan faae lidt saadan Hyldest!" Men ogsaa hvordan han gav tilbage med samme ironiske mønt: "Reis derover med Deres Kone! og De vil komme til det meget lettere." Johanne Louise Heiberg var jo som skuespillerinde tidens *star*.

Anledningen til Heibergs spydighed var at Andersen året før, i 1840, var i Lund hvor han blev hædret overdådigt med festmiddag på byens rådhus, og byens studenter hyldede ham med hans egen vise "Jeg er en Skandinav". "Jeg kom ganske i Feber-Tilstand, da jeg saae den tætte Skare, Alle med deres blaa Møtser paa Hovedet, Arm i Arm at nærme sig Huset; (...) da de Alle blottede deres Hoveder, idet jeg traadte frem, havde jeg min hele Kraft nødig for ikke at briste i Graad."

"Vi er eet Folk, vi kaldes Skandinaver, I trende Riger er vor Hjemstavn deelt", lyder optakten til den sang som Andersen havde håbet skulle blive den skandinaviske studenter-nationalsang (med musik: Otto Lindblad). En anden dansk digter, St. St. Blicher, var på sin rejse til Sverige i 1836 blevet vakt for skandinavismen – hvad der satte gang i hans Himmelbjergsfester; Andersen blev lige så skandinavisk som Blicher – dog uden dennes liberalisme-politiske engagement (som jo ikke var helt ufarligt på den tid): "Digteren skal ikke arbeide i Politikens Tjeneste, men rolig gaae foran Bevægelserne, som en Seer," pointerer Andersen.

Skandinavismen – og hans sang – var i vælten nogle årtier, men tonede så ud.

Andersens Sverigesrejse i 1837 var ikke med vilje, han ville hellere have været sydpå som han havde været før, men det var der ikke penge til. Men rejserne til Sverige, ogsaa i de følgende år, var der ikke grund til at beklage. De gav umiddelbar berømmelsesbonus.

At rejse...

H.C. Andersen var tosset med at rejse! Og at skrive om rejserne – i bøger der ogsaa var så meget andet end rejsebeskrivelser, hvad nogle af bøgernes sigende titler antyder:

- *Fodrejse fra Holmens Kanal til Østpynten af Amager i Aarene 1828 og 29*
- *Skyggebilleder af en Reise til Harzen, det sachsiske Schweiz etc. etc., i Sommeren 1831*
- *En digter Bazar, 1842*
- *I Sverrig, 1851*

Mens han i 1850 var ved at udforme *I Sverrig*, skrev han digtet *Det er Liv at reise*, hvori der energisk sættes "Damp paa Bølgen, Damp paa Banen". Han rejste både *til* og *i* Sverige med det nymodens dampskib, og i 1840 får han "Jernbanefeber" da han for første gang stiger på 'Damphesten' i Tyskland. I *Mit Livs Eventyr* (1855) formulerede han så den berømte sentens: At rejse er at leve.

Det er et fyndigt og interessant udtryk, fordi det billedligt leger med et par gammelkendte metaforer: 'livet er som en rejse' og 'livet er en bog'. Som kirkefader St. Augustine (d. 430) skriver: 'Verden er en bog, og den, der ikke rejser, læser kun en enkelt side.' Og Andersen: "Staden Florents er en heel Billedbog, naar man vil blade op i den" (eventyret "Metalsvinet" i *En Digters Bazar*).

Perspektivet i denne rejse-metaforik kan udfoldes med et par andre billeder når man ser på H.C. Andersen som rejsende digter. For en digter på rejse må nødvendigvis også skrive.

At rejse er at skrive er titlen på en antologi med artikler om ti danske forfattere på rejse. Hverken Blicher eller Andersen er med i denne ombæring, men Martin Zerlang tvister i sin artikel i denne bog finurligt Andersens bonmot – og anskuer den rejsende som metafor.

Han er som udgangspunkt 1) en 'tabula rasa' (en 'ubeskrevet tavle') hvorpå indtrykkene fra rejsen indskrives – "for Sjælens Øje". Men samtidig er han 2) en projektør der ud fra sin egen kontekst overfører holdninger og værdier og sit personlige præg på omgivelserne. En dobbelthed der er karakteristisk for den såkaldte subjektive eller symbolske rejsegenre.

Vi får i *Skyggebilleder af en Reise til Harzen* et indblik i Andersens egne tanker om denne type rejseaktivitet, hvor det nok så meget er den rejsende forfatter som det er det sete, det gælder.

"Det er ikke blot de stolte Fjeldmasser med deres uoverseelige Skove, (...) eller den døde Steenmasse af en halv nedfalden Bygning, der gjør en Egn romantisk, - først naar den har et eller andet Sagn, faaer det hele sin fuldkomne magiske Belysning, der ret hæver det for Sjælens Øie, da faae de døde Masser Liv, det er ikke længer en tom Decoration, der bliver Handling, ethvert Blad, enhver Blomst staaer da som en talende Fugl og Kilden som et syngende Springvand, der slaar sine evige rislende Acorder til dette Aandernes Melodrama" (mine kursiveringer).

Et landskab kan naturligvis beskrives – mere eller mindre realistisk –, men det magiske ved det forudsætter for en romantisk digter et sagn af en slags, der kan sætte ånden eller fantasien i skred. Og pennen: "Det skønne, som en Digters Øie seer, maa Verden ogsaa see; ruller I Runer!"

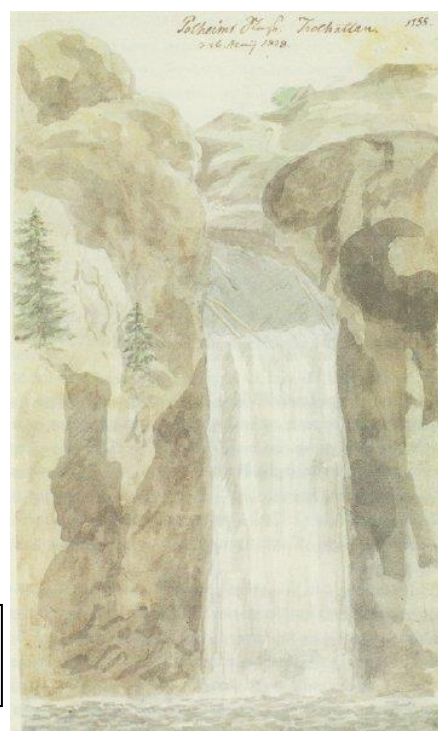
Hvor det runger! Ruller I Runer! Bogen er på vej. / *Sverrig*. Og ikke bare med det skønne som digteren ser, men også det grumme.

Et tema: Det gamle og det moderne

Vi tager med Andersen til Sverige i 1849. Fra Göteborg til Stockholm gennem Göta-kanalen. Den blev indviet i 1832, og allerede på sin første Sveriges-tur i 1837 tog han denne tur (mens Blicher var rejst den modsatte vej hjemad året før). Frem og tilbage gennem det gigantiske sluseanlæg.

Tidligt, allerede i andet kapitel, er vi ved Trollhättan. Og det mægtige vandfald: "Helvedesfaldet, og over dette atter Fald ved Fald (...). Hvilke Orkanbrusen i Dybet, hvilket Syn! Man har ikke Ord!" Snart blander en ukendt gammel herre sig i selskabet og rejser med dem et stykke. Han ved god besked med geografien og historien – men overhovedet ikke med det moderne sluseanlæg ("Og Alt dette gaaer naturligt til... Skibene gaae mod Vind og mod Strømmen, seile op over Skove og Bjerge?"); nyt og ukendt for den gamle er også dampskibet han

Trollhättan, tegnet af industrihistorikeren Ole Jørgen Rawert, 1828. Hans tegninger er medtaget i Steen Steensen Blicher: *Sommerreise i Sverrig Aar 1836 og Svithiod*, Blicher-selskabet og Gyldendal 2011.

en tid er med på, og maskinerne de ser i industribyen Motala. "Han krøb paa Knæ og stak Hovedet ind i Kroge og mellem Maskiner, han vilde nu kjende Alting saa nøiagtigt..."

"Det var *Bjergaanden* og ingen anden," konkluderer Andersen da han møder den gamle igen på tilbagereisen. Her har vi digteren på rejse, der lige skal have et sagn som afsæt for sin fabuleringen.

Samtidig anslår han et grundtema i hele bogen: Det gamle, i den gamles skikkelse, konfronteres med det moderne i form af maskinen. "*Blodløs*" kalder Andersen maskineriet (med en litterær henvisning), "*Blodløs*, der drak Liv af Mennesketanken, og ved den fik Lemmer af Metaller, af Steen og Træ; det er *Blodløs*, der ved Mennesketanken vandt Kræfter, som ikke Mennesket selv fysisk eier. I Motala sidder *Blodløs* og gennem de store Haller og Stuer strækker han sine haarde Lemmer, hvis Led og Dele ere Hjul ved Hjul, Kjæder, Stænger og tykke Jertraade."

Den gamle gribes af rædsel ved synet – og han må senere erkende: "min Tid er forbi, min Magt er ingen, *Blodløs* er stærkere end jeg. - - Og saa var han borte." Jeg-fortælleren, derimod, "saa med en Slags stolt Følelse paa min Tidsalder, med de susende Hjul..."

Så er 'det magiske' sat på plads, foreløbig. En stor tung fugl flyver ud fra skoven, ned mod faldene. "Var det *Bjergaanden*? – Vi ville troe det, det er interessantest." Hedder det med en underfundig hilsen til det tidstypiske romantistiske modeord: det interessante. Det der er en god del ude over det sædvanlige.

Livets disharmoni og udødeligheden

Da Andersens Sveriges-bog udkom i 1851 blev den modtaget med en del forbehold. Nogle havde forventet en mere ordinær rejsefører til nabolandet. For *I Sverrig* er bestemt usædvanlig ved sin form – og sit ærinde. Det mest gennemarbejdede manuskript, ifølge Andersen selv. Den er, kunne man sige med hentydning til hans foregående rejsebog, en *bazar*, hvor indfølelse naturbeskrivelser krydres med lokale sagn og skrøner, gotisk metaforik, citater fra andre forfattere, egne indlagte eventyr uden direkte forbindelse med Sveriges-rejsen (*III. Fugl Phønix, V. Bedstemoder, XIII. En Historie...*), småfilosofiske essays om digteri – og om religion. Ikke desto mindre er bogen stramt komponeret med tematikker der fletter sig arabesk-agtigt ind i hinanden, og med et markant eksistentielt-religiøst ærinde.

I det lille stykke (kap. VI) om "Cellefængslet" i Mariestad er vi i et helt moderne fængsel og 'møder' nogle af de indsatte. "Det Hele er en velbygget Maskine, til Mareridt for Aanden." 'Jeg'et kigger ind af et lille glasvindue i celledøren – og møder den indsattes blik. Der er en celle med et par unge hestetyve, og en med en barnemorderske... "den Ulykkelige". En "stakkels Tjenestepige" sidder inde fordi hun ikke har "Tilhold og Condition" (dvs. ansættelse)... Jeg'et håber at have misforstået, "det vil jo ellers være afskyeligt". Ole Meyer har påpeget det skred der er i det lille tekststykke: fra det empatiske 'jeg' til et generelt 'man'. "*Man* maa læse om Inquisitionens marterfulde Fængsler" og andre historiske uhyrligheder for "med roligere Hjerteslag" at vandre rundt i Mariestads-fængslet; da erkender man at "her er – *menneskeligere*". Og så munder stykket ud i det eksistentielt-religiøse evighedsperspektiv: "Hvor Solstrålen mildt lyser ind til den Fangne, vil ogsaa Straalen af Gud lyse ind i Hjertet." Det sårbare 'jeg' søger tilflugt for det ubærlige i et generelt 'man' – og i himlen.

I kapitlet om "Cellefængslet" ser vi i et koncentrat Andersens harmoniserende "optimistiske dualisme" (jf. litteraturhenvisningen til Ole Meyer). Princippet formuleres mere abstrakt – og med naiv logik – i kapitlet "Tro og Videnskab. En Prædiken i Naturen" (XX); her argumenteres der for at jordelivet ikke kan være det højeste, det sidste...: "Livets Disharmoni ligger i, at vi kun see en lille Deel af vor Tilværelse, nemlig den her paa Jorden; der maa være et fortsat Liv, en Udødelighed."

Menneskelig fornedrelse og dystre vilkår skildres i en blanding af realisme og fantastik, med et tragisk eller komisk touch. "Tiggerdrene" (VII) i maleriske (!) lasede bukser, der viser sig kun

at være bukser fortil – da drengene bliver gennet af vejen, ser man at bukserne bagtil kun er holdt sammen af sejl garn så at drengene så at sige går med røven bar. Mogens Brøndsted spidsformulerer: “et par endeløse bukser som spøgefuld variation af uendeligheden?” (s. 147).

Det hellige og det erotiske

I Wadstena (VIII), i Skt. Birgitta-klostret, citerer Andersen et bevaret brev fra den kærlighedslidende Søster Ingrid til hendes hjertenskær Axel Nilsson. Hun var blevet tvunget i denne fængsels celle, og under alle de hellige ritualer har hun kun Axel for øje. “*Ja! I sjelfva messen mig före Ditt täckeliga ansigte och vårt kärliga omgänge.*” Andersen føler med hende: “Hvor rører de unge Hjerters Nød!”

Andersen kalder Søster Ingrid for “denne Wadstenas *Heloise*”. Hvad skal det betyde? Her i *Blichernoter* må det være på sin plads at henvise til St. St. Blichers *Abeilard og Heloise* fra 1818. Det er en oversættelse af et digt af Alexander Pope, men Blicher har som indledning til digtet genskrevet den tragiske middelalderhistorie om kærligheden mellem den lærde Abeilard og hans unge elev Heloise. Forholdet bliver opdaget, han kastreres og hun ender i et kloster. Deres brevveksling (1130-40) er bevaret og ofte oversat og omtalt (også flere gange af Andersen). Blicher: “Heloises Kjerlighed var en højt opdæmmed Strøm; længe synes den taalig at finde sig i sit Fængsel; men omsider brister Dæmningen, og de forfærdede Dale føle Strømmens Vælde. Vaagnende Længsler, fornyede søde Erindringer kæmpe mod vaklende Forsætter, ustadig Andagt og tvungen Anger. [...] Frelseren og Abeilard dele hendes Suk; hendes Aand higer mod Himlen, mens hendes Hjerter lønlige drages til Jorden. Denne Kamp, disse stridige Følelser er det, hun selv saa rørende beskriver i Brevene til den inderlig Elskte.”

Søster Ingrid – denne Wadstenas Heloise!

Tro og videnskab – og poesi

“At Danmark snart maa vinde en hæderlig Fred,” udbryder digteren fra nabolandet da han ved en leg får lov at udsige et ønske (XXIV). Man fornemmer et glimt af skandinavisme på den entusiastiske reaktion fra de unge omkring ham. Det er i 1849. Mens Andersen året efter arbejder med *I Sverrig* hjemme i Danmark, er det ikke slut med ulykker og død. Krigen var blodig, og flere af hans bekendte faldt. Ikke mærkeligt at døden – og forestillingen om et liv efter døden – kom til at fylde meget i bogen.

Andersens læremester og gode ven H.C. Ørsted døde i foråret 1851, inden *I Sverige* var udkommet. Men Ørsteds *Aanden i Naturen* var udkommet året før, og denne såvel som naturvidenskabsmandens tanker i det hele taget var Andersen stærkt inspireret af. Ikke mindst ved udformningen af *I Sverrig*. Det centrale kapitel “Tro og Videnskab” (XX) lægger ud med at prædike bogens grundidé, nemlig at kapiteloverskriftens to sandheder “mødes og bestyrke Menneskets herligste Tanke: *Udødelighed*.” Ørsteds tanke! – og det var jo videnskabsmanden der troede på Andersens geni og profeterede at hans eventyr ville gøre *ham* udødelig!

Hvad der i tiden, i midten af 1800-tallet er nyt, det er ikke udødelighedstanken. Den var der sat grundigt spørgsmålstejn ved: I sine *Tanker over Muligheden af Beviser for Menneskets Udødelighed* fra 1837 kunne Poul Martin Møller forudsætte “som en afgjort Kjendsgerning, at udtrykkelig *Benægtelse af Udødeligheden* nutildags er meer almindelig end til nogen foregaaende Tid i de christelige Aarhundreder.” Et forhold der på sin vis er afsættet for hele Kierkegaards projekt. Det nye *I Sverrig* er derimod den status naturvidenskaben tildeles, også i bogens afsluttende kapitel “Poesiens Californien” (XXX). Udtrykket refererer metaforisk til det nylige fund af en guldåre i Californien, og “i Videnskaben ligger Poesiens Californien.” Med andre ord: *I Sverrig*

klinger ud i et opgør med romantikken i og med at den hævder et nyt syn på den nye tid, den nye virkelighed, og ved at naturvidenskaben fremhæves som indgangen til forståelsen af enheden og harmonien i naturen, af Guds vilje og algodhed og *fornuft*. Dermed fordres også *og en ny indstilling hos digteren* – for hvem der med videnskaben åbnes for hidtil uanede muligheder:

”Det er ikke vor Tanke, at Digteren skal versificere de videnskabelige Opdagelser, Læredigtet er og bliver i sin bedste Form dog altid en mekanisk Dukke kun, der ikke har det friske Liv. Videnskabens Sollys skal gjenemtrænge Digteren, med klart Øie skal han opfatte Sandheden og Harmonien i det Smaa og i det uendelige Store, det skal luttre og berige Forstanden og Phantasien, vise ham nye Former, der endmere levendegjør Ordet. Selv de enkelte Opdagelser ville give en saadan ny Flugt. Hvilken Eventyr-Verden kan ikke oprulle under Mikroskopet, naar vi deri overføre vor Menneskeverden; Electromagnetismen kan blive en Livsenstraad i nye Lystspil og Romaner, og hvormangen humoristisk Digtning vil ikke voxte frem, idet vi fra vor støvgranlille Jord med dens smaa, hovmodige Mennesker see ud i det uendelige Verdens-Alt fra Melkevei til Melkevei.”

En andersensk humoristisk science fiction! Naturvidenskaben, teknologien, de menneskelige opfindelser, dem hylder Andersen i *I Sverrig*, inkl. naturligvis de moderne transportmidler som dampskibe og jernbaner; de er jo som en Guds gave til den moderne digter der hellere end gerne vil rejse. Og skrive.

Litteraturhenvisninger:

H.C. Andersen: *I Sverrig* (1851), efterskrift af Mogens Brøndsted, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Borgen 2003

Poul O. Andersen og Knud Michelsen (red.): *At rejse er at skrive*, Gyldendal 2006

Ole Meyer:

[https://www.academia.edu/5750416/ .. immediately his eye met mine ON POLYPHONY AND NARRATED NARRATORS IN ANDERSEN BLICHER AND KIERKEGAARD](https://www.academia.edu/5750416/.._immediately_his_eye_met_mine_ON_POLYPHONY_AND_NARRATED_NARRATORS_IN_ANDERSEN_BLICHER_AND_KIERKEGAARD). Guest lecture University of British Columbia Vancouver November 10